

УДК [930.253:94](477)

Ю. В. ОРЕЛ, Д. В. СЕРИХ*

**НОВОВІЯВЛЕНІ ЧЛЕНСЬКІ ЗНАКИ ВСЕРОСІЙСЬКИХ
АРХЕОЛОГІЧНИХ З'ЇЗДІВ У ФОНДАХ ЦДІАК УКРАЇНИ¹**

Подано інформацію про нововиявлені членські знаки Всеросійських археологічних з'їздів, представлено їх опис, проаналізовано традиції карбування і використання. Вперше публікуються фотографії знаків.

Ключові слова: Всеросійський археологічний з'їзд; В. Б. Антонович; К. М. Антонович (Мельник); фалеристика.

Фонди Центрального державного історичного архіву України, м. Київ винагороджують відкриттями і знахідками не одне покоління істориків. Грунтовних досліджень потребує спадщина наших попередників – істориків, які своєю працею створили українську національну історичну школу, зокрема В. Б. Антоновича і його дружини, видатного археолога К. М. Мельник-Антонович.

Нещодавно у фонді Антоновичів (ф. 832) виявлено п'ять членських знаків Всеросійських археологічних з'їздів, які впевнено можна назвати рідкісною колекцією, що становить інтерес для вивчення історії організації науки в дореволюційний період. У цьому фонді відклалися матеріали, пов'язані з науковою і педагогічною діяльністю Володимира Боніфатійовича Антоновича, автобіографічні записи та щоденники історика, колекція документів, зібрана вченим, а також особисті документи, наукові праці, спогади і листи його другої дружини Катерини Миколаївни Мельник-Антонович. Серед них – документи, що свідчать про внесок Катерини Миколаївни в розвиток української археології, значення її праці для організації і проведення розкопок, для подальшого консервування, збереження та вивчення отриманих матеріалів, а також про активну участь ученої у Всеросійських археологічних з'їздах у Києві (1899 р.) та Харкові (1902 р.)².

К. М. Мельник-Антонович уперше взяла участь у XI з'їзді у Києві 1899 р. Роль її в підготовці цього з'їзду була значною: проведення розкопок, складання розділу каталогу виставки та інші організаційні роботи³. Пізніше К. М. Мельник виступала з доповідями на трьох наступних

* *Орел Юлія Володимирівна* – кандидат історичних наук, провідний спеціаліст відділу використання інформації документів ЦДІАК України.

Сєрих Данило Віталійович – кандидат історичних наук, старший викладач Самарського державного університету.

Членські знаки Всеросійських археологічних з'їздів.
ЦДІАК України, ф. 832, оп. 1, спр. 175.

з'їздах⁴, а також брала участь в розкопках, які проводили Підготовчі комітети цих з'їздів.

Як уже зазначалося, колекція членських знаків Всеросійських археологічних з'їздів складається з п'яти примірників значків і візитної картки з типографським написом “Екатерина Николаевна Мельник” і підписом від руки з лицьового боку і звороту “Член Императорского Московского археологического общества”⁵. Заголовок справи і візитна картка свідчать про те, що членські знаки належали Катерині Миколаївні Мельник-Антонович.

Слід зазначити, що Всеросійські археологічні з'їзди проводились в різних містах Російської імперії раз на три роки. З 1869 р. по 1911 р. відбулося 15 з'їздів, причому п'ять з них в українських містах: III і XI з'їзди – у Києві (1873 і 1899 рр.), XII – у Харкові (1902 р.), XIII – у Катеринославі (1905 р.) і XIV – у Чернігові (1908 р.). Археологічні з'їзди протягом майже півстоліття були головним форумом гуманітарної науки в Російській імперії, а їх опублікована спадщина складає близько 40 томів “Трудов”⁶.

Проведення з'їздів вимагало значних організаційних зусиль і подолання складної дозвільної бюрократичної процедури. Традиції, пов'язані з проведенням з'їздів склалися поступово. Так, вже до першого з'їзду була вкарбована для кожного з його небагатьох учасників пам'ятна медаль. Майже одразу затвердився формат друкованих програм з'їздів, зразок членського білету.

Наразі немає певності в тому, що значки існували раніше V з'їзду, який відбувся в Тифлісі в 1881 р. На фотографії членів III, київського, з'їзду 1874 р. на одязі жодного з учасників не помітно характерної розетки значка⁷. У той час як багатий ілюстративний матеріал виявлено в архівах щодо V археологічного з'їзду в Тифлісі. Перш за все це кольоровий ескіз з підписом “Членский знак Пятого археологического съезда в Тифлисе” і автографом автора М. В. Султанова – члена з'їзду, відомого художника і дослідника давньої архітектури⁸. Також відомі

колективні фотографії членів V і VII з'їздів, у більшості з яких на лацкані видно прикріплені членські знаки⁹.

Виявлені у фонді Антоновичів оригінали членських знаків виготовлено до різних з'їздів: IX з'їзду у Вільно (1893 р.), XI – у Києві (1899 р.), XII – у Харкові (1902 р.), XIII – у Катеринославі (1905 р.) і XIV – у Чернігові (1908 р.). За формою і розмірами вони одноманітні – це загострена завита посередині шпилька, наверхшя якої складається з номера з'їзду римськими цифрами і великих літер кирилицею “АС” (археологический съезд) – все це в обрамленні вінка з лаврових (зліва) і дубових (справа) гілок. У порівнянні з ескізом М. В. Султанова, датованим 1881 р., помітна лише одна відмінність: на ескізі додано ще літеру “Т”, що означала місце проведення V з'їзду – Тифліс. На оригіналах значків IX–XIV з'їздів місце проведення не зазначено.

Найбільший інтерес викликає тканинна розетка, що збереглася у цій колекції на членських знаках XI (світла, ймовірно, жовта) і XIII (синя) з'їздів. На решті знаків вона не збереглася. Судячи з усього, колір розетки (а іноді поєднання двох кольорів) означав статус учасника – можливо, його приналежність до Ради і Наукового Комітету, до числа голів і секретарів відділень. На це вказують різноманітні кольори двох знаків, що представлені в цій колекції і в ескізі знаку М. В. Султанова, що має три кольори (літери всередині вінка розташовані на червоному тлі, причому номер з'їзду виділений золотим, навколо вінка ідуть послідовно мала розетка синього кольору і велика розетка білого кольору).

Гіпотеза про те, що кольори означали саме статус власника членського знаку, підтверджується фотографією членів V археологічного з'їзду в Тифлісі. Незважаючи на те, що фотографія чорно-біла, на ній видно, що на значках поєднуються різні (світлі і темні) кольори, а у голови з'їзду В. Г. Комарова знак значно більше і має три розетки, які послідовно поєднуються.

Поєднання різних кольорів і розмірів членських знаків практикувалося і на більш пізніх з'їздах. У фотоальбомі членів XI з'їзду в Києві помітно, що у більшості членів з'їзду знаки з розетками невеликого розміру, одно- і двокольорові. В той же час у голови з'їзду графині П. С. Уварової і голови Підготовчого комітету професора В. Б. Антоновича членські знаки більшого розміру¹⁰.

У критичній журнальній статті, опублікованій за результатами XI з'їзду в Києві, зазначається, що організаційний комітет “...отчеканил археологические значки и изобрел к ним розетки. Были розетки красные, были синие; были синие с белым; были и с белым, и с черным; были красные с белым и черным; были, наконец, красные с желтым”¹¹. Автор статті хотів таким чином показати, що організатори з'їзду створили забагато пишної метушні, яка не мала відношення до

науки. Проте, скепсис дописувача журналу був спростований часом – на “Труды” Київського з’їзду і до наших днів продовжують посилатися в наукових працях.

Участь українських істориків у Всеросійських археологічних з’їздах, що підтверджується і вищезгаданими членськими знаками, мала визначне значення для формування київської історичної школи, виведення української історичної науки на міжнародну арену, включення українського історичного дискурсу до міжнародного контексту.

¹ Работа выполнена при поддержке Гранта Президента России молодым ученым № МК-5404.2010.6

² ЦДІАК України, ф. 832, оп. 1, спр. 198, арк. 5.

³ Мельник Е. Н. Раскопки в земле лучан, произведенные в 1897 и 1898 гг. // Труды Одиннадцатого археологического съезда в Киеве 1899 г. / под. ред. П. С. Уваровой, С. С. Слуцкого. – Т. I. – Москва, 1901. – С. 479–576; Каталог Выставки XI-го Археологического съезда в Киеве (в здании Университета Св. Владимира). – Киев, 1899; и др.

⁴ Мельник Е. Н. Раскопки курганов в Харьковской губернии 1900–1901 гг. // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове 1902 г. / под. ред. П. С. Уваровой. – т. I. – Москва, 1905. – С. 673–743; и др.

⁵ ЦДІАК України, ф. 832, оп. 1, спр. 175.

⁶ Серых Д. В. Всероссийские археологические съезды как форма организации отечественной археологической науки во второй половине XIX – начале XX вв. Автореф. ... канд. ист. наук. – Ижевск, 2006.

⁷ Антонович В. Третий археологический съезд в Киеве 1874 г. // Киевская старина. – № 8. Август, 1899. – С. I–XIV.

⁸ Отдел письменных источников Государственного исторического музея (Москва), ф. 17, оп. 3, д. 9, л. 3.

⁹ ОПИ ГИМ, ф. 17, оп. 3, д. 9, л. 1; Фотоархив Научного архива Института истории материальной культуры Российской Академии наук (С.-Петербург), ед. хр. F51-89; Q697.1.

¹⁰ Археологический съезд. Киев 1–20 августа 1899 г. Фотогравюра С. В. Кульженко. Киев // Государственная публичная историческая библиотека России, ИБ № 323201.

¹¹ Недолин А. О. XI Археологический съезд в Киеве // Жизнь. – Т. X. – 1899. – С. 298.

Представлена информация о нововыявленных членских знаках Всероссийских археологических съездов, их описание, проанализированы традиции чеканки и использования. Впервые публикуются фотографии знаков.

Ключевые слова: Всероссийский археологический съезд; В. Б. Антонович; Е. Н. Антонович (Мельник); фалеристика.

There is given the information about the new discovered member signs of the All-Russian Archaeological Congresses, its description, analyzed the traditions of its chasing and using. There are published the signs pictures for the first time in the article.

Keywords: All-Russian Archaeological Congress; V. B. Antonovych; K. M. Antonovych (Melnik); faleristics.